GERMİYAN BEYLİĞİ DÖNEMİNDE KÜTAHYA'DA MEVLEVÎLİK

İsmail ÇİFTCİOĞLU*

ÖZET. - Anadolu'da, XIII. Yüzyılda yayılmaya başlayan tasavvufî faaliyetler, XIV. Yüzyıl başlarında, Beyliklerin bağımsızlıklarını elde etmeleri ile daha geniş çevrelere ulaşmıştır. Bu fikrî akımların içinde hitap ettiği kitlelerin fazlalığı bakımından, bilhassa Bektaşîlik ve Mevlevîlik önde gelmekte idi. Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahya'da Mevlevîliğin yayılışında, öncelikle Mevlânâ oğullarının faaliyetlerinin etkili olduğu görülmektedir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Ârif Çelebi'nin Kütahya'ya yaptıkları ziyaretler, Mevlevîliğin yörede tanınmasında önemli rol oynarken, yine Mevlânâ ailesinden olan Celâleddin Ergun Çelebi'nin şehir merkezinde kurmuş olduğu Mevlevîhâne de, bu tasavvufî akımın daha da kuvvetlenmesine zemin hazırlamıştır. Mevlevîliğin Germiyan sarayında kabul görmesi, I. Yakub Bey dönemine rastlamaktadır. Kendisi bir Mevlevî olan Yakub Bey, Ulu Ârif Çelebi nâmına Karahisar (Afyon) Mevlevîhânesi'ne zengin vakıflar tahsis etmiştir. Yakub Bey'in oğlu Musa Bey de, Eğirdir'deki Mevlevîhâne için bir kısım emlâkını bağışlamıştır. Kütahya'da Germiyan Beyliği Dönemi'nde gelişen Mevlevîlik kültürü, Osmanlılar zamanında da yaşatılmış, şehirdeki Mevlevî dergâhı hem mimarî açıdan korunmuş, hem de zengin vakıflarla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevîlik, Germiyan Beyliği, Ergun Çelebi, I. Yakub Bey, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi.

ABSTACT. - The sufistic activities that started to spread in the 13th century in Anatolia became more widespread with the principalities becoming independent. Among these ideal trends, especially Bektaşîlik and Mevlevîlik were led when the number of the people they address is taken into account. In the spread of Mevlevîlik during the reign of Germiyan Principality in Kütahya, the activities of the sons Mevlânâ had been influential. The visits of Mevlânâ's son Sultan Veled and his grandson Ulu Ârif Çelebi to Kütahya played an important role in Mevlevîlik's becoming known in the region and the Mevlevîhâne founded in the city center by Celâleddin Ergun Çelebi from Mevlânâ family caused this sufistic trend to become stronger. Mevlevîlik was adopted in Germiyan palaces during the reign of I. Yakub Bey who himself was a Mevlevî alloted prosperious foundations to Karahisar (Afyon) Mevlevîhâne on behalf of Ulu Ârif Çelebi. Yakub Bey's son Musa Bey, donated some of his estate to Mevlevîhâne of Eğirdir. Mevlevîlik which developed during the reign of Germiyan Principality in Kütahya, continued during the Ottomans reign and both the architectural style of Mevlevîhâne was protected and the Mevlevîhâne was supported by prosperious foundations.

Key Words: Mevlevîlik, Germiyan Principality, Ergun Çelebi, I. Yakub Bey, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi.

* Yard.Doç.Dr. D.P.Ü. Eğitim Fakültesi

GİRİŞ

A. Germiyan Beyliği'nin Kısa Tarihçesi

Germiyan Aşireti Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde olarak ilk defa, XIII. yüzyılın ilk yarısında, Malatya dolaylarında görülmektedir. Germiyan Aşireti'nin başında bu sırada, Alişiroğlu Muzaffereddin olup, bu şahıs Selçuklu Hükûmeti tarafından Baba İshak İsyanını bastırmakla görevlendirilmiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Daha sonraları aynı aileden olan ve II. İzzeddin Keykavus taraftarı olmakla itham edilen Kerimüddin Alişir ise, Moğollar tarafından 1264 tarihinde öldürülmüştür (İbn Bibi, 1996). Aşiretin hangi tarihte Kütahya havalisine geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1276 yılından evvel Kütahya ve Denizli bölgesine yerleştikleri anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988). Denizli yöresi Selçuklu veziri Sahib Ata tarafından Germiyanlılar'ın ellerinden alınmaya teşebbüs edildi ise de, Germiyanlılar, buna fırsat vermemişlerdir. Aşiretin reisi bu tarihlerde Hüsameddin b. Alişir idi.

Germiyan Beyliği'nin kurucusu olan I. Yakub Bey, Selçuklular'ın hizmetinde bulunan nüfuzlu emîrlerden olup, Ankara ve dolayları onun sorumluluğunda idi (Uzunçarşılı, 1988). Yakub Bey, 1302 yılında tahta geçen Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud'u tanımayıp, İlhanlıların hâkimiyetini benimsemiştir. Onun döneminde Germiyan Beyliği, Karamanoğuları'ndan sonra Anadolu'nun en kuvvetli beyliğiydi.

Yakub Bey'in hükümdarlığı zamanında, Bizans'la Germiyanlılar arasında karşılıklı savaşlar gerçekleşmiş ve bu mücadeleler sonunda, adı geçen Beylik, Ayasluk (Selçuk) ve Tire'ye hakim olmuş, Tripolis ve Angir (Kiliseköy) ele geçirilerek, Philadelphia (Alaşehir) vergiye bağlanmıştır.

I. Yakub Bey 1314 yılında İlhanlılar'ın Anadolu Beylerbeyi Emir Çoban'a itaat eden beyler arasında bulunduğu görülmektedir (Aksarayî, 1943). Ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmeyen Yakub Bey'in, 1340'larda Mısır Memlûklular'ı ile mektuplaşması, Onun bu tarihlerde hayatta olduğunu göstermektedir (Varlık, 1974). Evliya Çelebi (1971), Yakub Bey'in Kütahya'da Hıdırlık Tepesi'nde medfun bulunduğunu kaydetmektedir**.**

Yakub Bey'in vefatından sonra, oğlu Mehmed Bey başa geçmiştir. Mehmed Bey dönemi hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır. Lâkabının Çağşadan olduğu bilinen (Uzunçarşılı, 1988) Mehmed Bey döneminde, Beyliğin, babası Yakub Bey zamanındaki kudrette olmadığı, bununla birlikte Bizans'tan Kula Kasabası'nın geri alındığı ve Simav çevresinin de zapt edildiği görülmektedir.

Mehmed Bey'in ölümünden sonra Germiyan hükümdarı olan Süleymanşah'ın, saltanatının ilk yılları sakin geçmiştir. Ancak O, daha sonraları Karamanoğulları'na karşı kendisine sığınan Hamitoğlu İlyas Bey'e yardım etmiş, bu durum her iki beyliğin aralarının açılmasına neden olmuştur (Şikârî, 1946). Karamanoğulları'nın baskısı karşısında Osmanlılar'la anlaşan Süleymanşah, kızını I. Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e vermiş, çeyiz olarak da, Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emed dolaylarını Osmanlılar'a bırakmıştır. 1378'de Kula Kasabasına çekilen Süleymanşah, 1387 tarihinde ölmüştür.

Süleymanşah'tan sonra 1388 yılında başa geçen II.Yakub Bey, babası tarafından daha önce Osmanlılar'a bırakılan yerleri geri almaya teşebbüs etti. Bunun üzerine derhal Rumeli'den Anadolu'ya geçen yeni Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid, Kütahya'ya gelmiş ve kayın biraderini yakalatıp Rumelideki İpsala Kalesine hapsetmiş, Germiyan Beyliği topraklarının tamamını da Osmanlı sınırlarına dahil etmiştir (1390). İpsala Kalesi'nden 1399'da kaçmayı başaran Yakub Bey, Timur'a iltica etmiş ve Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra da diğer Anadolu Beyleri gibi, kendisine de bütün Germiyan Ülkesi geri verilmiştir.

Yakub Bey, Osmanlı şehzadeleri arasındaki iktidar mücadelesinde Mehmed Çelebi'nin yanında yer almış, bu durum Karamanoğulları ile arasının açılmasına neden olmuştur (Merçil, 1991). Karamanlılar'ın, Kütahya'yı ele geçirmesi üzerine, Yakub Bey, memleketini terk etmek zorunda kalmıştır (1410). Çelebi Mehmed'in Karamanlılar'ı mağlup etmesi üzerine, tekrar beyliğin başına geçen Germiyan hükümdarı, bir aralık Mustafa Çelebi tarafını tuttuysa da, onun ölümünden sonra II. Murad ile olan siyasî durumunu düzeltmiştir. Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeyi tercih eden Yakub Bey, oldukça ihtiyarlamış olduğu ve yerine geçecek erkek evlâdı bulunmadığı için, Sultan II. Murad ile bizzat görüşerek, memleketini Osmanlılar'a bırakmıştır. Kütahya'ya dönüşünden bir sene sonra da 1429'da vefat etmiştir (Uzunçarşılı, 1988).

B. Mevlevîlikle İlgili Genel Bilgiler

XIII. yüzyıl, Anadolu'da tasavvufî faaliyetlerin yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir. Özellikle, Kösedağ Bozgunu'ndan (1243) sonra ortaya çıkan siyasî, sosyal ve iktisadî istikrarsızlık, halk kitleleri arasında, tasavvufun adeta bir sığınak gibi görülmesine neden olmuştur.

Başta, Mevlânâ, Hacı Bektaşı Veli ve Yunus Emre olmak üzere, Anadolu'nun muhtelif yörelerinde tasavvufî faaliyetlerde bulunanlar arasında; Evhadüddini Kirmanî, Fahrüddini Irakî, Necmedini Dâye, Muhyiddini Arabî Sadreddini Konevî, Müeyyeddin el Cendî ve Sadeddini Ferganî gibi mutasavvıfları zikretmek mümkündür. Kurucularının ismini

alan, Mevlevîlik, Bektaşîlik, Ekberîlik, Yesevîlik, Halvetîlik, Kalenderîlik, Kübrevîlik, Evhadîlik ve Babaîlik gibi tasavvufî cereyanların (Köprülü, 1976; Ocak, 2000) içinde, bilhassa hitap ettiği kitlelerin fazlalığı bakımından Mevlevîlik ve Bektaşîlik önde gelmekte idi.

XIII. yüzyıl sonlarına doğru, Beyliklerin yavaş yavaş bağımsızlıklarını elde etmeleri ile, yukarıda sözü edilen bu fikrî cereyanların, daha da hız kazandığı ve daha geniş çevrelere yayılmaya başladığı görülmektedir. Zira, birbirleriyle mücadele halinde olan Beylikler, bu mücadelenin sadece siyasî ve askerî alanda yeterli olmayacağını, bununla birlikte ilim, kültür ve sanat alanlarında da rekabet etmenin gerekliliğini kavramışlardı. İlim ve fikir adamlarını, şairleri himaye eden ve onları her bakımdan destekleyen Türkmen Beyler, bu çöküntü devrinde kendilerini avutmak için mistik kanaatleri benimsemek durumunda kalan halkın kabul ettiği, itibar ettiği velilere ve mutasavvıflara karşı yakınlık göstererek, halkı kendilerine bağlama yolunu seçmişlerdir.

Mutasavvıflar, bu dönemde iki taraflı rol oynamakta idiler; Türkmen Beyler onlar vasıtasıyla halka nüfuz derken, mutasavvıflar da, hem beylere nüfuz ederek halk üzerinde bir otorite kuruyorlar, hem de halk üzerindeki otoriteleri ile beyleri nüfuzları altına alıyorlardı (Gölpınarlı, 1983).

Mevlevîlik

Bilindiği gibi, Mevlevîlik, bizzat Mevlânâ tarafından kurulmuş bir tarikat değildir. Mevlânâ zamanında Mevlevî tekkesinin sadece nüvesi bulunmakta olup, Mevlânâ'nın vefatından bir süre sonra, Selçuklu Beylerinden Alâmeddin Kayser'in girişimiyle Mevlânâ türbesi yapılarak, Mevlânâ'nın hatırasına yakınlık duyanlara bir merkez tesis edilmiştir. Sultan Veled döneminde Selçuklu Beyleri'ne, Moğol büyüklerine, hatta bu beylerin eşlerine kasideler yazılmış ve hepsiyle iyi geçinilmiştir. Faruk Sümer (1973), Mevlânâ ve oğullarının, müridlerinin sayısını artırmak ve maddî yardım sağlamak amacıyla, her sınıf halkın mümessilleriyle sıkı bir münâsebete girişmiş olduklarını ifade eder.

Türbeye vakıflar temin eden Sultan Veled, Amasya, Kırşehir ve Erzincan'a halifeler göndererek, zaviyeler kurdurmak suretiyle, Mevlevîleri bir merkez etrafında toplamış ve bu tarikatı yaymaya başlamıştır (Yazıcı, 1970). Böylece Mevlana'dan sonra XV. yüzyıla kadar ki dönem, Mevlevîliğin bütün âdâb ve erkânı ile, kuruluş ve yayılış devresini oluşturmuştur (Gölpınarlı, 1960).

Mevlânâ'nın vefatından sonra çelebilik makamına Çelebi Hüsameddin geçmiştir (Köprülü, 1976). Çelebi Hüsameddin'in 1284'te vefatı üzerine,

aynı makama Bektemüroğlu Şeyh Kerimeddin geçmiş, onun 1292'de vefatından sonra da, Sultan Veled çelebilik makamına geçmiştir. Sultan Veled'in 1312'de vefatından sonra da, bu makama sırasıyla, oğlu Ulu Arif Çelebi, Ulu Arif Çelebi'nin kardeşi Abid Çelebi, diğer kardeşi Vâcid Çelebi ve Ulu Ârif Çelebi'nin oğlu Emir Âdil Çelebi geçmiştir. Böylece Sultan Veled'den itibaren Mevlânâ soyundan gelenlerin bu makama geçmesi teâmül haline gelmiştir (Gölpınarlı, 1960).

Mevlana'ya saygı ve hürmet besleyip, pîr olarak kabul eden halk kitleleri yanında, beyler, ileri gelen devlet adamları ve hükümdarlar da bulunmakta idi. Mevlevî zâviyeleri genellikle Mevlevî halifeleri tarafından kurulmakla birlikte, beyler, hükümdarlar ve nüfuzlu şahsiyetler tarafından kurulan tekkeler de vardı. Ulu Ârif Çelebi, babası Sultan Veled gibi zamanının nüfuzlu şahsiyetleri ile iyi geçinme yolunu seçmiş her gittiği yerde zâviyeler açarak, ömrünün büyük bir kısmını seyahatlerle tamamlamıştır (Eflâkî, 1987). O, özellikle gayri sünnî tarikatların daha yoğun bir etkiye sahip olduğu Türkmen Uç Bölgelerine yaptığı ziyaretlerle, buralardaki manevî hayatı etki altına almaya ve Mevlevîliği yaymaya çalışmıştır (Emecen 2001). Paul Wittek'e göre (1999) bu ziyaretler, "menfûr Türkmen Babalarının" Uçlardaki nüfuzunu kırmak ve Mevlevîliği, Beylikler üstü, birleştirici bir konuma getirme amacını taşımaktadır.

Ulu Ârif Çelebi'nin Anadolu'da seyahat ettiği yerler arasında; Karaman, Beyşehir, Afyon Amasya, Niğde, Tokat, Sivas, Birgi, Denizli, Menteşe, Kütahya, Alanya, Antalya, Bayburt, Erzurum gibi şehirler bulunmakla birlikte, Mevlevîlik daha çok, Kayseri-Konya-Kütahya-Aydın ekseninde yayılma imkânı bulabilmiştir (Akdağ, 1995).

MEVLEVîLİĞİN KÜTAHYA'DA YAYILIŞI

A. Mevlânâ Oğullarının Faaliyetleri

a. Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'in Kütahya'ya Olan İlgisi

Kütahya'da Mevleviliğin, daha Sultan Veled (Öl:1312) zamanından itibaren yayılmaya başladığı görülmektedir. Sultan Veled'e, Mevlânâ Dergahı'na konulmak üzere Kütahya'dan beyaz mermer bir havuz hediye edilmiştir (Eflâkî, 1987). Kütahya'ya muhtelif ziyaretlerde bulunduğu anlaşılan Sultan Veled, (1941: 550) bu beldeye olan hayranlığını Farsça divanındaki bir gazelinde şöyle dile getirmektedir (Uzluk, 1969:74):

Kütahya gibi bir şehir olmaz, ne mutlu orada bir ay oturan kimseye.

Saadeti yâr olup da iki ay oturacak olan bir kimse hadsiz hesapsız istifade eder.

Bu şehir bir güneş gibidir, her tarafı yüz (vecih) dür, ki onun yüzünün arkası, karanlığı yoktur.

Letâfet de cennete benzer Yarabbi Ona eziyet ve kahır gönderme.

Hiç tatlı bir güzele, kusuru olmadığı halde, bir kimse zehirli bir şerbet içirir mi?

Onun her köşesi bir bağ ve bahçedir, Onun her tarafından bir pınar ve nehir akmaktadır.

Onun duvar içine alınmış, muhafaza olunmuş endamlı güzel bir kalesi vardır ki, onun gibisini dehirde hiç kimse görmemiştir.

Böyle güzel şehre bin Herat, bin Merv ve Ehr beldesi feda olsun.

Veled'e Onun güzelliği belli olunca herkesin yanında onun övgüsünü açıkça söylemektedir.

Kütahya'ya, Sultan Veled zamanında başlayan bu ilgi, kendisinden sonra çelebilik makamına geçen Ulu Ârif Çelebi döneminde daha da artarak devam etmiştir. Moğol Beyleri ile olduğu kadar, yerli Türkmen Beyleri ile de arası gayet iyi olan Ulu Ârif Çelebi'nin (Sümer, 1973), garip, lâubali ve cesur tavırları, babasından ve dedesi Mevlânâ'dan tavarüs ettirdiği nüfuzunu kuvvetlendirmiştir (Gölpınarlı, 1983).

Menteşe, İnanç, Aydın, Eşref ve Karamanoğulları Beyliklerine ziyaretlerde bulunan Ulu Ârif Çelebi, Germiyan Beyi Alişiroğlu Yakub Bey'le de (I. Yakub Bey) görüşmüştür. Bu görüşme, Mevlevîlik hakkında orijinal ve bir o kadar da abartılı kayıtların yer aldığı Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifîn (1987: 225-226) adlı eserinde şöyle ifade edilmektedir:

"Bir gün Çelebi hazretleri Ladik (Denizli) şehrindeki dostlarıyla Germiyan Emîri Alişiroğlu'nu ziyarete gitmişti. O da büyük bir orduyla Alemeddin-i Bâzârî Sahrasına inmiş, orada çadır kurmuş oturuyordu. Çelebi'yi görür-görmez karşıladılar ve çok lütuflarda bulundular. Dostların Kur'an okuduğu ve Çelebi hazretlerinin de bilgiler saçmaya başladığı bir sırada, bu adam son dereceye varan cehaletinden ve aptallığından gaflet göstererek, kendi köleleriyle meşgul oldu. Bunu gören Çelebi hazretleri birden bire bağırdı. Hemen yerinden fırlayıp atına bindi, arkadaşlarıyla birlikte yola koyuldu. Ve son derece hiddetle bir yandan Alişiroğlu'na küfrediyor, bir yandan da yoluna devam ediyordu. Onun heybetinden kimse ağzını açıp bir şey söyleyemiyordu. Birden bire bir fırtına çıktı. Çadırlar yıkıldı. Arap atları ahırlardan kaçtılar, sahralara yayıldılar. Alişiroğlu bağırarak çadırdan dışarı fırladı ve nâiblerini toplayıp "Bu, Çelebi'nin bana olan kızgınlığından başıma geldi" diyerek adamlarını arkasından gönderdi. Nâibler ne kadar yalvarıp yakardılarsa da Çelebi dönmedi. Nihayet Alişiroğlu, ordunun subaşısı ve Aydınoğlu'nun damadı Emir Sadeddin Mübârek Kâbız'ı göndererek özürler diledi ve tevbeler edip mürid oldu. Alişiroğlu "Çelebi beni affettiğinin bir delili olarak erlerin başının tâcı olan mübarek külahını versin" dedi. Çelebi "Onun kusurundan vazgeçtim" buyurdu ve külahını Ona uğur olarak verdi. Onlar da Çelebi ve yanındakilere çeşitli hediyeler vererek ihsanlarda bulundu. Çelebi hazretleri Kütahya'ya gelince, Çelebi Yakub Bey, kızını kucağına alıp geldi ve mürid oldu."

Eflâkî'deki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Mevlevîliğin Germiyan Beyleri nazarında kabul görmesi ve benimsenmesi, I. Yakub Bey dönemine tekâbül etmektedir. Ulu Ârif Çelebi'nin Yakub Bey'le görüşmesi, Çelebi'nin vefat tarihi olan 1320 yılından önce gerçekleşmiştir. Yakub Bey'in, Ulu Ârif

Çelebi'ye olan bağlılığı ve muhabbeti, yukarıdaki kayıtlarla sınırlı kalmamış, adı geçen Germiyan Beyi, Ulu Ârif Çelebi'ye bazı vakıflar da tahsis etmiştir.

b. Kütahya Mevlevîhânesi'nin Kurucusu Ergun Çelebi'nin Faaliyetleri

Mevleviliğin Kütahya'da yayılmasında önemli rol oynayan Celâleddin Ergun Çelebi'nin hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlı olup, daha çok Sakıp Dede'nin Sefine-i Mevleviyân adlı eserine dayanmaktadır. XIV. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Ergun Çelebi, Sefineye göre, Sultan Veled'in kızı, Mutahhara Hatun ile evlenen Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın oğlu, Burhaneddin İlyas Paşa'nın oğludur ve 1373 yılında vefat etmiştir. Gölpınarlı (1983), Mevleviliğin ana kaynaklarından biri olan Menâkıbul-Ârifîn'de, Ergun Çelebi'den hiç bahsedilmemesi nedeniyle, Onun bu tarihteki ölümünü ihtiyatla karşılamaktadır.

Ergun Çelebi'nin, Kütahya'da hâlen Dönenler Camii olarak bilinen yapının bitişiğindeki Hazar Dinarî Mescidi'nde meşihât ettiği ve kendisinin öldükten sonra buraya gömüldüğü kabul edilmektedir. Sakıp Dede, Ergun Çelebi'ye, Şems makamından yedi terkli Şemsî tâc verildiğini, Kütahya'da bazen Mevlevî külahı, bazen de Şemsî tâç giydiğini, hatta sandukasındaki sikkenin altında Şemsî tâç bulunduğunu kaydetmektedir (Gölpınarlı, 1983).

Sakıp Dede, "Genc-nâme" adındaki mesnevî tarzında yazılmış 40 beyitlik şiirle, "İşârat-al-başara" adlı 18 sayfalık bir risaleyi Ergun Çelebiye isnad etmektedir. Gölpınarlı (1983), şiirdeki bazı beyitlere dayanarak "Genc-nâme"nin Ergun Çelebi'ye aidiyetini şüpheyle yaklaşmaktadır. Ayrıca"İşârat-al-başara" adlı risalenin tamamıyla Sakıb Dede'nin üslubu olduğunu ve bu eserin muhtemelen bir başkasına ait olduğunu ifade etmektedir.

Celâleddin Ergun Çelebi zamanında, Kütahya'da Mevlevîliğin şekillendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Sefine, Ergun Çelebi'nin, ölmeden önce Mevlevî dergahı çelebiliğine, oğlu Burhaneddin İlyas Çelebi'yi geçirdiğini belirtmektedir. Divan Edebiyatının nitelikli şairleri arasında vasıflandırılan İlyas Çelebi, 1395 yılında ölmüş, yerine İlyas Paşa oğlu, Şah Melik oğlu Zeyneddin Çelebi geçmiştir (Gölpınarlı, 1983).

Ergun Çelebi Zâviyesi (Mevlevîhânesi)

Kütahya'da, hâlen Dönenler Camii olarak bilinen yapının bulunduğu mahalde inşâ edildiği anlaşılan dergahın, yapım tarihi ve ilk şekli hakkında kayıtlar bulunmamaktadır. Kütahya'da Mevlevîliğin, I. Yakub Bey döneminde (1300-1340) yayılmaya başladığı göz önünde tutulursa, ayrıca eserini 1318 yılında tamamladığı bilinen Eflâkî'nin (C. 1, 1987), Kütahya'da hastalandığında Ergun Çelebi zâviyesinde yattığı kaydı (Eflâkî, 1966;

Gölpınarlı, 1983) dikkate alınırsa, dergahın bu tarihlerde muhtemelen faaliyette olduğu akla gelmektedir. Ancak dergâhın bu sıralarda, hâlen Dönenler Camii'nin bitişiğinde bulunan ve Hazer Dinarî (Uzunçarşılı, 1932) Mescidi olarak bilinen bölümde mi, yoksa ayrı bir yapı olarak hemen bitişikte bir yerde mi faaliyet gösterdiği kesin olarak bilinmemektedir.

Mevlevîhânenin (dergâhın) ilk çekirdeğinin Hazer Dinarî Mescidi'nde kurulduğu fikri, Mevlevîler arasında zamanla gelenek halinde yaşatılmıştır (Uzunçarşılı, 1932; Güner, 1964). Erguniye Dergâhı olarak da tanınan mevlevîhâne, zamanla Konya ve Karahisar Mevlevîhânelerinden sonra Mevlevîliğin üçüncü büyük merkezi haline gelmiştir (Gölpınarlı, 1983).

Arşiv Belgelerinde, "Ergun Çelebi Zaviyesi" şeklinde kaydı bulunan (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kısaltma: BOA, Tahrir Defteri, Kısaltma: TD, 438:111) dergâhın, zamanla mimarî bakımdan değişikliklere maruz kaldığı (Altun, 1981-1982) ve şimdiki halini ise XIX. yüzyılda aldığı, cami içindeki onarım kitâbelerinden anlaşılmaktadır (Güner, 1964).

Eflâkî'de (1966:390), "Âsitane" şeklinde geçen zaviyenin vakıfları, 1530 tarihinde (BOA, TD, 438:111); Kütahya Kazası'na bağlı, Bölücek, Gümüş, Ak kilise, Arslanlu, Avcı, Bayad, Bayram Gâzi, Burnaz, Çavuş, Çukurca, Doluca, Gölcük, Gümüş, Günec, Kınık, Kızıl Yakub, Kızılca Viran, Kondu Viran, Parmak Viran, Perlü, Şah Melik, Toy Arslan, Yakaca, Yenice, Yoncalu, Zığra köyleri ile, Çukurca Köyü'ne bağlı Esrek Dânişmend Çiftliği, Çavuş Köyü'ne bağlı Hoca Fakih Çiftliği, Yenice Köyü'ne bağlı Hürremşah Çiftliği, Bayram Gâzi Köyü'ne bağlı İne Bey Çiftliği, Doluca Köyü'ne bağlı Şeyh Âzad Çiftliği, Şah Melik Köyü'ne bağlı Şeyh İvaz Çiftliği ve Eriklü Köyü'ne bağlı Şeyh Umur çiftliklerinden oluşmaktadır.

Ergun Çelebi Türbesi (Hazer Dinarî Mescidi)

Dönenler Camii olarak bilinen Mevlevihâne'nin, Semahâne mescidine batı yönünden bitişik olan yapı, Hazar Dinarî Mescidi adıyla tanınmaktadır. 1237-1243/44 M. yılları arasında Selçuklu komutanlarından İmâdeddin Hazar Dinarî tarafından yaptırıldığı anlaşılan (Altun, 1981-1982) mescid, kareye yakın bir plana sahiptir ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Doğu yönünden sivri bir kemerle Semahane mescidine açılmaktadır. Ergun Çelebi ve daha sonra diğer Mevlevî ileri gelenlerinin buraya gömülmesiyle, söz konusu yapı, zamanla Mevlevîhâne'nin türbesi haline gelmiştir.

A. Mevlevîliğin Germiyan Sarayı Tarafından Desteklenmesi

a. I. Yakub Bey'in Mevlevî Çevrelere Desteği

Ulu Ârif Çelebi ile Kütahya'daki görüşmelerinden sonra da Mevlevîliğe olan desteğini sürdürdüğü görülen Yakub Bey, Afyon Karahisar'daki Mevlevîhâneye, Ulu Ârif Çelebi nâmına bazı araziler ve emlâk bağışlamıştır. Yakub Bey'in, Kütahya'daki Mevlevihâne yerine, Afyon Karahisar'daki Mevlevîhâne'yi tercih etmesi, Kütahya Mevlevihânesi'nin bu sıralarda henüz yeni şekillenmekte olduğu veya Karahisar Mevlevîhânesi'nin Konya Mevlevîhânesi'nden sonra, ikinci derecede öneme haiz bulunmasıyla ilgili olmalıdır.

I. Yakub Bey'in tanzim ettirdiği vakfiye günümüze ulaşamamıştır. Ancak 795 H./1392 M. yılında (II. Yakub Bey dönemi) yenilenen vakfiyede (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, No: 8), vâkıfın adının "Germiyan Alişir-zâde Yakub Han" şeklinde geçmesi, ilk vakfiyenin I. Yakub Bey'e ait olduğunu göstermektedir.

Vakfiyede, Germiyanoğlu Yakub Bey, Afyon-Karahisar kadısı Ebubekir oğlu Burhaneddin'in nezaretinde, Karahisar civarındaki; Kozluca, Orta kalecik, Sivrice kalecik, Kara arslan ve Coki adı verilen yerleri, tarlaları, bağları, bahçeleri, dağları, nehirleri, meraları, harman yerleri, çeşme ve nehirleriyle, dahil ve hariç hakları ile mezarlıklar, mescidler ve yollar müstesna olmak üzere, Mehmed İbn. Mehmed Bahaeddin'e (Ulu Arif Çelebi) vakfettiğini ifade etmektedir.

Vakfiyede, yukarıda zikredilen emlâkın, zaviyede sakin "Fukara-i Mevlevîye'ye" sarf edilmek üzere vakfedildiği ve vakfın tevliyetinin, vâkıf evlâdına kuşaktan kuşağa intikalinin şart kılındığı, ayrıca vakfedilen yerlerin nezâretinin de Mevlevî halifelerine tevcîh edildiği kaydedilmektedir (Varlık, 1974). Vakfiye arşiv kayıtlarında "Sultan-ı Divanî" adıyla kayıtlıdır. Mevlevîler arasında da bu isimle tanınmıştır (Uzunçarşılı, 1932).

b. I. Yakub Bey'in Oğlu Musa Bey'in Mevlevîhâne Vakıfları

Yakub Bey'in, kendisinden sonra Beyliğin başına geçen Mehmed (Çağşadan) Bey'den başka, Musa Bey adında bir oğlunun daha olduğu 765 H./1364 M. tarihli bir vakfiyeden anlaşılmaktadır.

Afyon Kadı sicillerinde kayıtlı bulunan (Defter No: 505, Hüküm No: 144) vakfiyeye göre; Musa Bey, Antalya'ya bağlı Eğirdir Mevlevîhânesi'nde meskûn bulunan ve evlenemeyen Mevlevî fukarası için Eğirdir Kazası'na bağlı; Peynir Pazarı, Bedesten, Kemer Kapu ve Kale duvarı içindeki emlâka ait gelirlerin tamamını vakfetmektedir. Buna ilaveten mevlevihânenin

mütevellisine iki dirhem gümüş verilmesi, ayrıca mevlevîhânedeki fukaraya günde 18 akçe tahsis edilmesi şart kılınmıştır (Varlık, 1974).

Öyle anlaşılıyor ki, Musa Bey, kardeşi Mehmed Bey'in hükümdarlığı döneminde, Hamitoğulları'nın, Karamanoğulları saldırılarına karşı yardım istemesi üzerine, Hamitili'ne (Eğirdir) gitmiş, muhtemelen de burada satın aldığı emlâkı Mevlevi dergâhına vakfetmiştir (Gönçer, 1942).

Musa Bey'in, Eğirdir Mevlevîhânesi için vakıflar tahsis etmesinin, şüphesiz Kütahya'da Mevlevîliğin yayılması noktasında doğrudan doğruya bir katkısı söz konusu değildir. Ancak, adı geçen Germiyan Emîri'nin, Eğirdir Mevlevîhânesi'ne olan bu desteğinden, kendisinin Mevlevîlikten uzak olmadığı, hatta, Kütahya Mevleviliğinin, gelişmesi hususunda da bir takım faaliyetlerinin olabileceği sonucunu çıkarmak mümkündür.

c. Süleymanşah'ın Mevlevîlikle İlgisi

Germiyan hükümdarı Mehmed Bey'den sonra beyliğin başına geçen Süleymanşah'ın, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'la evlendiği, Hızır ve İlyas Paşa adlarında iki çocuğu olduğunu Sefine-i Mevlevîye bildirmektedir (Gölpınarlı, 1983). Mevlevîler arasında tevatür derecesine varan ve sadece Sefine'de yer alan bu ifadeler şüpheyle karşılanmaktadır. Zira, Mutahhara Hâtun'un İlyas Paşa ve Hızır Paşa adlı iki çocuğunun bulunduğunu ifade eden Eflâkî (C. 2, 1987), Onun Süleymanşah ile evlendirildiğinden hiç bahsetmemektedir.

Mevlevîlikle ilgili yakıştırmalara sıkça değinen ve olayları çoğu zaman gerçeğinden uzaklaştıran Sakıb Dede, muhtemelen benzeri yakıştırmayı burada da yapmış ve Hızır ve İlyas Paşa'ların babası olarak Germiyan Beyi Süleymanşah'ı zikretmiştir.

Burada kayda değer bir başka husus da, Süleymanşah'la Mutahhara Hatun arasındaki evliliğin, kronolojik olarak da mümkün olamayacağı gerçeğidir: Eflâkî'deki kayıtlara göre (C. 1-2, 1987), Mutahhara Hâtun, Kuyumcu Selahaddin'nin (Öl: 1258) kızı Fatma Hâtun'dan doğmuştur. Onun Sultan Veled'le evlenmesi Kuyumcu Selehaddin'nin sağlığında gerçekleşmiştir. Bu durumda Fatma Hâtun'nun doğum tarihinin 1258'den önce olduğunu kabul etmek gerekir. Şu halde ölüm tarihi 1388'den kısa süre öncesine tekabül eden Süleymanşah'ın, 1258'den önce veya bu tarihlerde doğduğu anlaşılan Mutahhara Hatun'la evlenmesi, hemen hemen gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ihtimal olarak görünmektedir (Gölpınarlı, 1983; Uzunçarşılı, 1932).

Yine Eflâkî'deki (C. 2, 1987) bir kayıtta, İlyas Paşa'nın, Ulu Ârif Çelebi'nin Denizli seyahatinde kendisine sâkîlik ettiğinden bahsedilmektedir. Ulu Ârif

Çelebi 1320'de vefat ettiğine göre, Hızır ve İlyas Paşaların da bu tarihten çok daha önce doğmuş olmaları icap eder.

Süleymanşah'ın Mevlevîlik'le ne derece ilgisinin bulunduğunu ifade etmek zordur. Ancak Kütahya'da Mevlevîliğin tedricen güçlenmesine bakılırsa, adı geçen Germiyan hükümdarının da muhtemelen Mevlevilîğe destek vermiş olabileceği akla gelmektedir. Bununla birlikte Süleymanşah ile Mutahhara Hâtun'un evlendiğine dair Kütahya Mevlevîleri arasında yaygın olan anlayışın da, yörede Mevlevîliğin gelişmesinde etkili olduğu muhakkaktır.

SONUÇ

Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahya'da Mevlevîliğin yayılışı, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in, yöreye olan ziyaretleriyle başlamıştır. Sultan Veled'den sonra, oğlu Ulu Arif Çelebi de, diğer Anadolu Beylikleri'ne yaptığı seyahatler çerçevesinde, Mevlevîliği yaymak amacıyla Kütahya'ya da muhtelif ziyaretlerde bulunmuştur.

Mevlânâ ailesinden geldiği bilinen Celâleddin Ergun Çelebi'nin XIV. Yüzyılın ortalarında Kütahya'da ilk Mevlevî zâviyesini kurmasıyla, Mevlevîlik zamanla daha geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. Ergun Çelebi'nin kurduğu zâviye zamanla Konya ve Afyon Karahisar Mevlevîhânelerinden sonra üçüncü önemli zâviye durumuna gelmiştir.

Mevlevîliğin Germiyan sarayında kabul görmesi ise, hükümdarlardan I. Yakub Bey dönemine rastlamaktadır. Adı geçen Germiyan Beyi, muhtemelen Kütahya'daki Mevlevîhâne'nin henüz kuruluş aşamasında olması nedeniyle, Afyon Karahisar'daki Mevlevîhâne'ye zengin vakıflar bağışlamıştır. Yakub Bey'in oğlu Musa Bey de, Eğirdir'deki Mevlevîhâne için bir kısım emlâğını tahsis etmiştir.

Germiyanlı topraklarının Osmanlılar tarafından ilhâkından sonra Kütahya yöresinde Mevlevîlik kültürü yaşamaya devam etmiştir. Şehirdeki Mevlevîhâne, Osmanlı Dönemi'nde mimarî bakımdan korunup geliştirilmiş, ayrıca zengin vakıflarla desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri (937/1530) I. (1993). Haz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

I. Yakub Bey'in oğlu Musa Bey'e ait H. 765 tarihli Vakfiye Sureti, Afyon İl Halk Kütüphânesi, Kadı Sicilleri, Defter No: 505, Hüküm No: 144.

II.Yakub Bey'in H.795 tarihli Vakfiye Sureti, Mevlânâ Müzesi Arşivi, No:8.

Kitaplar

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Aksarayî, K. M. (1943). *Müsâmeratü'l-ahbâr,* (Trk. trc: O. Nuri Gençosman), Ankara.

Eflâkî, A. (1966). *Ariflerin Menkıbeleri,* II. (2. baskı), İstanbul.

Eflâkî, A. (1987). *Ariflerin Menkıbeleri,* (Dördüncü basım) 1-2, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Evliya Çelebi. (1971). *Seyahatnâme,* On üçüncü Kitap, (Haz: M. Zıllîoğlu. Türkçeleştiren: Z. Danışman), İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,* (2. baskı), İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.

Güner, H. (1964). *Kütahya Camileri,* Kütahya.

İbn Bibi. (1996). *El Evâmirü'l-Alâ'iye Fi'l-Umuri'l-Alâ'iye,* II, (Haz: M. Öztürk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (3. baskı), Ankara: T.T.K. Yay.

Merçil, E. (1991). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi,* Ankara: TTK. Yay.

Sultan Veled. (1941). *Divan*. (Haz: F. Nafiz Uzluk), Ankara: Uzluk Basımevi.

Şikârî. (1946). *Karamanoğulları Tarihi.* (Haz. M. Koman), Konya: Yeni Kitap Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*, İstanbul: Maarif Vekâleti.

Uzunçarşılı, İ H. (1988). *Anadolu Beylikleri.* Ankara: TTK Yay.

Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429).* Ankara: Sevinç Matbaası.

Makaleler

Altun, A. (1981-1982) "Kütahya'nın Türk Devri Mimarîsi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan, Kütahya,* 171-700.

Gölpınarlı, A. (1960). "Mevlevîlik", *İA,* 8: 164-171.

Gönçer, S. (1942). "Değerli Bir Belge, Bir Vakıfnâme", *Taşpınar,* 89:110-114.

Ocak, A. Y. (2000). "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rum Sorunu", *Osmanlı Beyliği (1300-1389),* (2. Baskı): 159-172.

Sümer, F. (1973). "Mevlânâ ve Oğullarının Türkmen Beyleri İle Münâsebetleri", *Uluslararası Mevlânâ Semineri* : 42-53.

Uzluk, F. N. (1969). "Germiyanoğlu Yakub II. Bey'in Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi, VIII*: 71-113.

Varlık, M. Ç. (1988). "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", *M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3: 189-271.

Yazıcı, T. (1970). "Sultan Veled", *İA, XI* : 28-32.

Ek:1

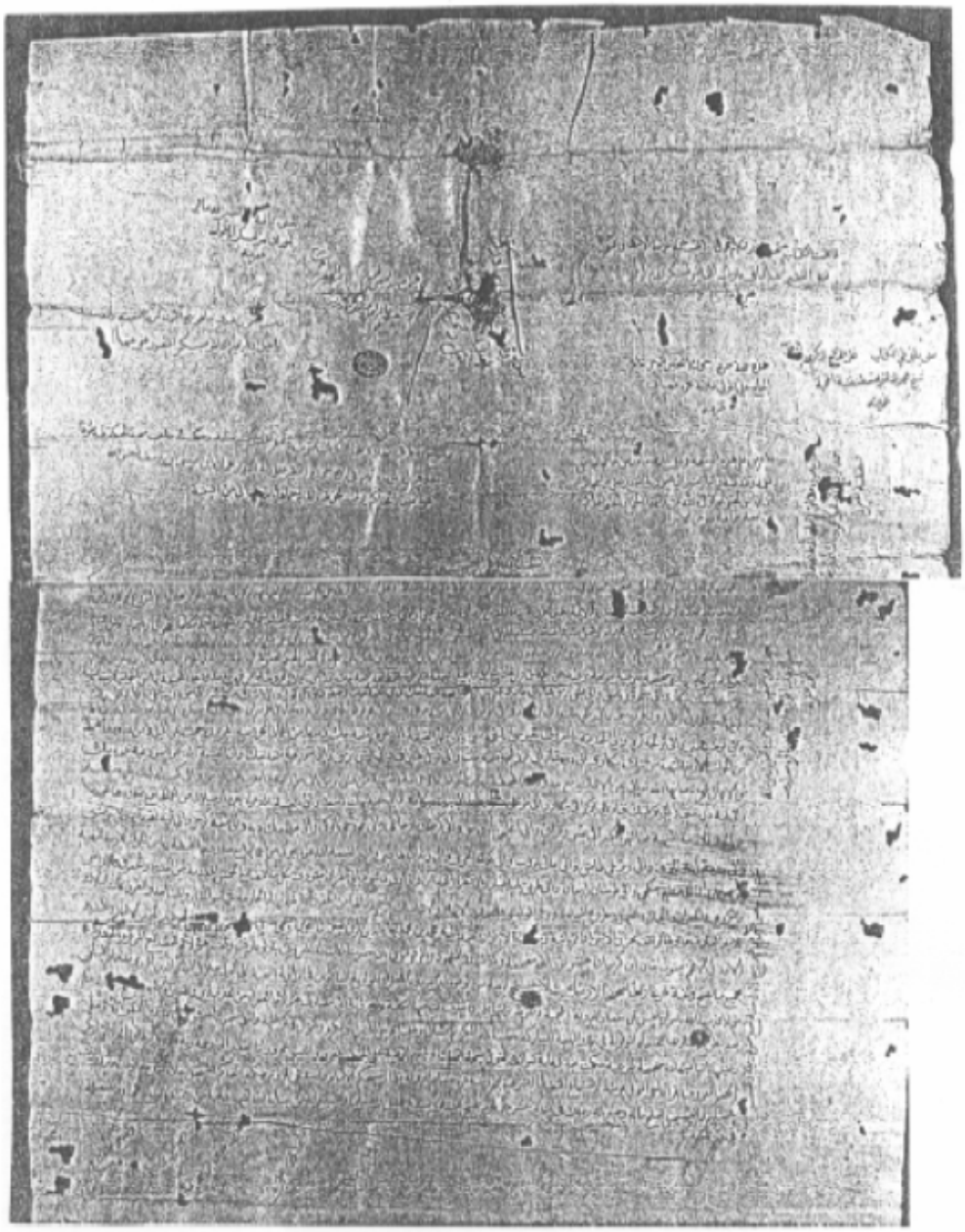

Germiyanoğlu I. Yakub Bey'in H.795 Tarihli Vakfiyesi

(Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, No: 8)

Ek:2

I. Yakub Bey'in Oğlu Musa Bey'e Ait H.765 Tarihli Vakfiye

(Afyon Kadı Sicilleri, Defter No: 505, Hüküm No:144.)

Ek:3

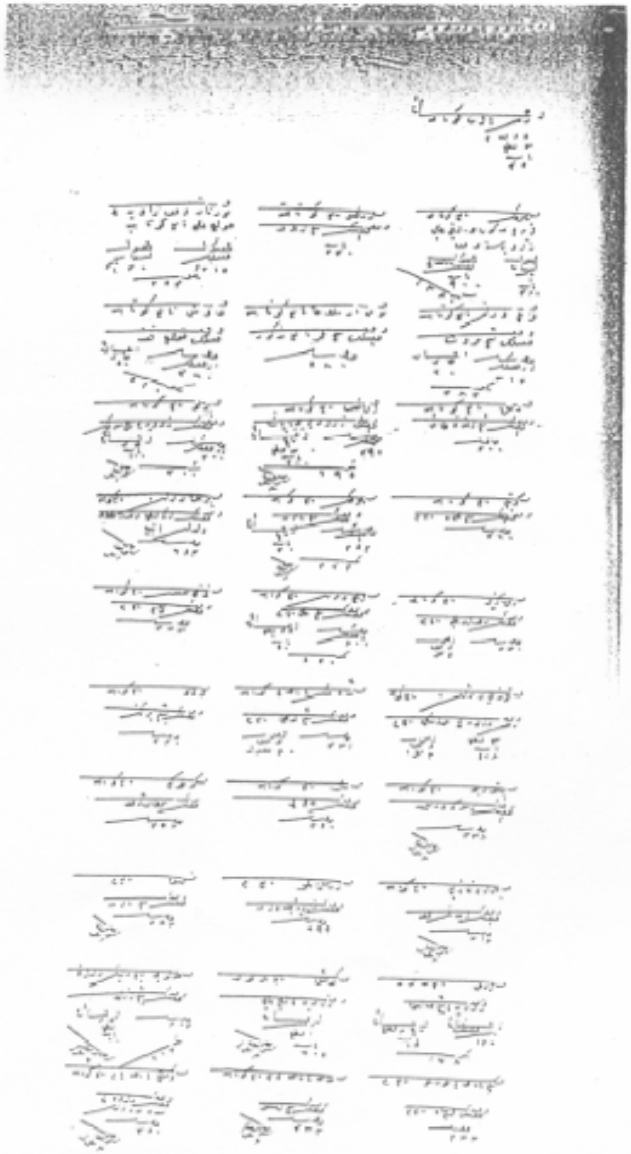

Ergun Çelebi Zâviyesi'nin 1530 tarihindeki Vakıfları

(BOA, TD, 438, s. 111)

Ek:4

Kütahya Mevlevîhânesi'nin (Dönenler Camii) Şimdiki Durumu.

Hezar Dinarî Mescidi'nin Genel Görünümü.